

22 NEDELJA, 10. OŽUJKA 2024.
JUTARNJI LIST

BLANDA MATICA, UMIROVLJENA ARHITEKTICA, DESETLJEĆA JE PROVELA U RESTAURATORSKOM ZAVODU U LUDBREGU, GDJE SU SE SPAŠAVALE CRKVENE UMJETNINE. ISPRIČALA NAM JE SVE O TOME..

OPASAN POTHVAT

Blanda Matica s kolegama arhitektima u Ludbregu. Umjetnine i spomenici neprocjenjive vrijednosti izvlačili su se pod kišom granata, bio je to izuzetno opasan pothvat

VIŠNJA GOTAL

DARKO TOMAŠ/CROPIX/ARHIVA HRVATSKOG RESTAURATORSKOG ZAVODA

ODRED ZA BAŠTINU

POVRATAK NA RADNO MJESTO

Iako danas umirovljena, gospođa Matica odvela nas je iz Zagreba u dvorac u Ludbregu kako bi nam ispričala priču o svojim hrabrim kolegama

CRKVENE RELIKVIJE
 Zaštićeni spomenici kulture, crkvena baština, deponirali su se i restaurirali u Restauratorskom centru Ludbregu

Bilo je rano jutro, 1992., temperatura ispod nule. Vojska restauratora uputila se na bojišnicu i pod kišom granata riskirala živote da bi izvukli crkvene oltare, sakralne slike i druge relikvije. Sve su dopremali u "ratnu bolnicu za umjetnine", u dvorcu Batthyany u Ludbregu...

B

ilo je rano jutro, 1992. godina, temperatura ispod nule, Zagreb je okovala hladnoća. Petero ljudi sjelo je u kombi promrzli od jutarnjeg mraza koji se uvlačio u kosti i krenulo u mrak. Jedino svjetlo koje su vidjeli bilo je ono pred farovima njihova vozila. Grad je zbog uzbuna bio u tami. Uglavnom su šutjeli, tek bi tu i tamo progovorili poneku riječ. Nije im bilo do priče dok su se po izlasku iz Zagreba sporednim cestama, često i makadamom vozili ususret ratnoj bojišnici. Cilj im je bio prva linija fronta. Nije im bilo svejedno, rat je, a oni odlaze u njegovo žarište. Znali su da dojave s terena o jačini ratnih operacija nisu puno značile, stanje se mijenjalo iz minute u minutu. Ali zacrtani cilj nadvladao je strah. Vojska restauratora uputila se na bojišnicu u borbu za spašavanje hrvatske zaštićene kulturne baštine. Između mnogih, spasili su baštinu iz crkve sv. Marte u Sišincu, crkve sv. Fabijana Sebastijana u Letovaniću, crkve sv. Tome u Tomašu, crkve Uznesenja Blažene djevice Marije u Jasenovcu, crkve sv. Nikole Biskupa u Kostajnici... Iz crkve sv. Benedikta u Hrastovljanu demontirali su, izvukli i odvezli oltar svete Ane iz 1700. godine. Na njemu je u pozlaćenom okviru bila oltarna slika koja prikazuje sv. Anu s Isusom, oltarni kružni stupovi su mramorizirani

mostanski podrumi - ispričala je za Jutarnji Blanda Matica, umirovljena arhitektica koja je većinu radnog staža provela u Hrvatskom restauratorskom zavodu. Zna sve o akciji spašavanja, ima fotografsko pamćenje i rijetka je koja može i želi ispričati tijek cijele operacije, iako se u nju uključila 1992. godine, u fazi pronalaska i uređenja tada tajnog depoa. Mnogi od onih koji su pod paljbom odlazili na bojišnicu su preminuli.

O izvlačenju umjetnina koje su s prvih crta bojišnica spašavali hrabri restauratori, a njihovi kolege ih restaurirali u "ratnoj bolnici za umjetnine", dvorcu Batthyany u Ludbregu, do danas se ne zna gotovo ništa. Operacija je bila tajna, za nju su znali samo oni koji su organizirali i restauratori koji su je provodili.

Rat je završio, spašena baština je restaurirana i vraćena kamo pripada. Jutarnji je detaljno rekonstruirao ratno spašavanje zaštićenog, kulturnog dobra. U tome nam je pomogla Blanda Matica, umirovljena arhitektica koja je većinu svog radnog vijeka provela u Hrvatskom restauratorskom zavodu i sa suprugom Zvonimirom provela desetljeća u skrbi izvučenih kulturnih dobara s ratom pogođenih područja. Iako je cijelo vrijeme bila prisutna, sudjelovala u radnim skupinama, njezina je službena uloga započela 1997. godine, kad je na mjestu voditelja projekta zamijenila supruga, koji je preminuo u 42. godini.

Akcije koje su provodili bile bi napeti predložak akcijskog filma, s restauratorima u glavnoj ulozi.

Kad bi ranom zorom stigli do cilja, s ugašenim bi se svjetlima parkirali pred crkvama, omiljenim metama neprijateljskih topni-

SPAŠAVANJE UMJETNINA ZNAČILO JE I SPAŠAVANJE DVORCA, KOJI JE DESETLJECIMA PROPADAO. DANAS JE TAMO SUVREMENI RESTAURATORSKI ZAVOD

s pozlaćenim viticama na bočnim stranama, pozlaćena su i krila anđela. No, to je mali dio spašenog i restauriranog zaštićenog kulturnog naslijeđa. Posao se protegnuo na dvije godine.

Uglavnom su baš ti zvonici bili gađani. Pogodeni i razrušeni krovovi ostavili su umjetnina na milost i nemilost kiši, snijegu... i ostanu li ondje, znali smo, osuđene su na propadanje, jer uglavnom su izradene od drveta. Također, osvoji li neprijatelj ta područja, bit će, bojali smo se, ili uništene ili nepovratno izgubljene. Jednostavno su se morale hitno evakuirati, a to su morali učiniti restauratori. Prva postaja, dok se tražila najbolja lokacija, bili su uglavnom vlažni, neprimjereni sa-

ka. Odlučni u nakani spašavanja što se spasiti može, brzo bi u tišini krenuli na posao. Fotografirali su zatečeno stanje, izradili grubu skicu oltara i shemu što se i gdje točno na njemu nalazi. Potom bi skidali slike, kipove, vrijedne rezbarene ukrase, imenovali ih, numerirali i "ubacivali" u shemu, kako bi se po povratku sve vratilo na svoje mjesto. Uslijedila bi demontaža oltara. Svaki su dio, tako u rinfuzi, dobro zaštitili kako se pri transportu ne bi oštetio.

Radili su brzo, pažljivo i precizno unatoč bombardiranju i molili boga da ih neprijatelj ne zatekne pri evakuaciji vrijednih crkvenih predmeta registriranih kao kulturno dobro. Prema konvenciji UNESCO-a vlasnik tih dobara dužan se brinuti o njima pa makar to podrazumijevalo i odlazak u pakao rata. "Generalštab" im je bio Zavod za zaštitu spomenika kulture pri Ministarstvu prosvjete, kulture i sporta.

Onđe su se kovali planovi operacija, razradivale taktike izvlačenja, zaštite i deponiranja zaštićene kulturne baštine s ratom zahvaćenih područja na tajne, sigurne lokacije. Složena je ratna operacija uspjela zahvaljujući neočekivanoj pomoći Bavaraca, koji su se bez premissanja odazvali međunarodnom apelu za pomoć na terenu. Osim što su poslali svoje restauratore, preko noći su sa-

Nastavak na sljedećoj stranici >>

Evidencijski broj / Article ID: 20913700
 Vrsta novine / Frequency: Dnevna
 Zemlja porijekla / Country of origin: Hrvatska
 Rubrika / Section:

kupili novac za obnovu odgovarajućeg depoa, dvorca Batthyany.

Destinacija "bolnice za spomenike", kako su ju nazivali, klasificirana je top secret oznakom. Vrlo riskantnim su operacijama u dvorcu dopremljeni drveni polikromirani oltari i druge relikvije crkvene baštine.

Kroz ruke ludbreških su restauratora prošle umjetnine iz čak 79 lokacija kontinentalne Hrvatske. Financijska vrijednost nije procjenjivana jer se radi o kulturnim dobrima pa nisu na prodaju. Ipak, nisu uspjeli sve spasiti, a ono što je ostalo ili ih je neprijateljska vojska preduhitrihla masovno je pokradeno i preprodano u inozemstvo za enormne iznose.

Iako se za ratnih razaranja kulturna dobra označavaju posebnim oznakama, na crkvama uobičajeno zastavom UNESCO-a na zvoniku, koja bi trebala upozoriti neprijatelja da ih poštedi, svaki takav pokušaj u ratnim se sukobima kroz povijest pokazao izlišnim. No, umjesto da zaustave agresore, te su im zastave poslužile kao perjanica na meta napada.

- Hitno je trebalo pronaći adekvatan depo. Na koncu je odluka pala na dvorac Batthyany u Ludbregu. Razloga je bilo više. Dvorac je bio izvan ratnog područja, bio je prazan, znalo se tko je vlasnik, Grad Ludbreg. U to su vrijeme, odazivajući se na apel za pomoć u Ludbreg stigli predstavnici Bavorskog zemaljskog državnog ureda za zaštitu spomenika (Bayerisches Landesamt für Denkmalpflege), najkompetentnijeg u Njemačkoj. Došli su ponuditi pomoć, doveli sa sobom tri restauratora, pitali su što trebamo. Odgovorili smo da su nam potrebna financijska sredstva za obnovu dvorca u sigurne depoe i radionica za preventivnu zaštitu, "bolnica za umjetnine", kako smo ju zvali. Nismo imali ni novaca, ni prostor ni radionice, a ni restauratore - prisjeća se Blanda Matica dinamičnog i opasnog vremena. - rekonstruirala akciju Blanda Matica.

Arhitektica pri HRZ-u u to je vrijeme, 1992. godine, vodila obnovu kapele dvorca, zahvaljujući čemu se našla u središtu događanja oko obnove dijela dvorca u sigurne depoe za zaštićenu crkvenu, kulturnu baštinu. Projektantom i voditeljem obnove imenovan je arhitekt Zvonimir Matica. Tako su, nezvani jedan od drugog, supružnici Matica postali dijelom radne skupine tajne operacije deponiranja umjetnina. Dvorac je bio potpuno devastiran i posla je bilo puno. Prema idejnom projektu Zvonimira Matice, vrijedne umjetnine će se deponirati i restaurirati u istočnom i sjevernom krilu prizemlja i prvog kata dvorca, koji je Grad Ludbreg besplatno ustupio restauratorima.

Idejni se projekt Bavarcima svidio i odmah su krenuli u akciju. Procjena radova je iznosila 500.000 njemačkih maraka, što se danas čini vrlo jeftinim, ali onda je to bio veliki novac, sakupili su ga od bavorskih biskupija Nürnberg, Freising i Bamberg, Zaklade Hippokultur stiftung i bavorskog državnog ureda. Uplatili i moglo se započeti s izgradnjom "bolnice". Da će novac zaista biti i potrošen na restauratorski centar i da će se u njemu obnoviti crkveno dobro, jamčio je osobno kardinal Franjo Kuharić.

- Bili smo iskreno zaprepašteni da netko iz druge države ima toliko povjerenja da skupi gotovinu i jednostavno ti ga preda uz povjerenje da ćeš ga namjenski potrošiti - i danas je Blanda Matica

Dvorac Batthyany od priručne je "bolnice za umjetnine" tako postao najbolje opremljena restauratorska radionica u Hrvatskoj. Radni prostori opremljeni su za najkompliciranije restauratorske zahvate

EDUKACIJE U Zavodu danas radi 12 osoba, a restauratorska radionica predviđena je i za edukaciju mladih koji rade na umjetninama

fascinirana potezom Bavaraca. Čim su odlučili, poslali su na ziro račun Restauratorskog zavoda Hrvatske, danas HRZ-a, oko 380.000 maraka za obnovu i za još dovezli dva velika kamiona puna opreme vrijedne 120.000 njemačkih maraka za restauratorsku radionicu. Baš sve što je restauratorima trebalo za rad. Sanacija je, uz dodatak sredstava iz Ministarstva, počela 1993. godine i završena je godinu dana kasnije, kad je i započelo preseljenje spomeničke baštine iz privremenih depoa - govori arhitektica. Radionica je službeno otvorena i započela s radom 15. travnja 1994. godine.

- Bio je to tada velik novac, ali i posao je bio ogroman. Restauratorske radionice za drvene polikromirane skulpture moraju zadovoljavati stroga, propisana pravila. Ako je nešto pod zaštitom, prostori u kojima se izvode restauratorski zahvati moraju zadovoljavati mikroklimatske uvjete propisane za pojedinu spomeničku građu. Za drvenu plastiku temperature ne smiju biti više od 18 stupnjeva, najoptimalniji se uvjeti postižu u prostorijama orijentira-

DVORAC SU PRVO NIJEMCI, A POTOM I PARTIZANI. KORISTILI KAO ZATVOR I DODATNO GA DEVASTIRALI, KAŽE BLANDA MATICA

nima na istočnu i sjevernu stranu zbog sunčeve svjetlosti. Optimalna vlaga ne smije biti više od 60 i niža od 50 posto.

Na nižoj se drvo suši, a na višoj bubri, mijenja dimenziju. Iz tog su razloga za "bolnicu" određeni samo dijelovi dvorca - govori za Jutarnji Blanda Matica. Bilo je u to vrijeme, kaže, svakojakih, pa i apsurdnih situacija.

- Kad sam osamdesetih godina došla raditi u Zavod, u depou centralne zgrade na tavanu, među ostalim je bio deponiran i barokni oltar iz katoličke crkve u Jasenovcu, jedan od najljepših oltara koji imamo u Hrvatskoj. Demontiran je i pospremljen i ostao je kod nas gotovo 20 godina. Za obnovu smo dobivali mizerne novce i bio je završen 1989. godine te prvo izložen u Muzeju za umjetnost i obrt gdje mu se struka dolazila diviti, a potom i vraćen u Jasenovac. Godinu dana kasnije počinje rat, Jasenovac je bio prva linija i crkva je bila prva na udaru. Operacije su bile tako žestoke da se nije moglo odmah po oltar kako bi ga izvukli i spasili. Kad smo ipak uspjeli, nakon dvije godine, bio je sav izreštan gelerima, po njemu je padala kiša, drvo i pozlate su se raspucalo, dijelovi su pokradeni. Neposredno prije otvorenja radionice dopremljen je na restauraciju u Ludbreg. Nije prošlo ni nekoliko mjeseci od obnove koja je trajala dva desetljeća - kaže. Jedan od restauratora drvodjelaca koji su na njemu radili bio je i Ivan Žerjavić.

Spašavanje umjetnina značilo je i spašavanje dvorca, koji je desetljećima propadao. Na njegovu se mjestu još 1320. godine spominje utvrda, koja je u vrijeme turskih ratova bila u vlasništvu obitelji Turocya da bi potkraj 17. stoljeća došla u posjed hrvatskog bana Adama Batthyanya i njegove supruge Eleonore Stratmann. Knez Ludovik Batthyany 1745. godine započinje s radikalnom obno-

vom koja će potrajati nekoliko desetljeća i dvorac se iz utvrdenog kaštela s obrambenom namjenom preoblikuje u reprezentativnu rezidenciju vlastele. Vjeruje se da je dvorac građen prema projektu značajnog štajerskog arhitekta Josepha Huebera. U kapele dvorca se, prema predanju, 1411. godine dogodilo vjersko čudo, vino se pretvorilo u krv. Batthyany 1923. godine gubi ludbrešku rezidenciju da bi za Drugog svjetskog rata dvorac bio totalno vandaliziran i devastiran. Navodno su, kaže Blanda Matica, prvo Nijemci, a potom i partizani, dvorac koristili kao zatvor i dodatno ga devastirali. Neko je vrijeme u dvorcu bio i pogon tvornice Varteks.

Tek s prenamjenom dvorca u "bolnicu za spomenike" započinje njegova renesansa. Tako su se dvorac i umjetnine međusobno spasili. - U ono vrijeme nismo imali fakultetski obrazovane restauratore pa su Bavarci u Ludbreg slali etabliranje njemačke restauratore kao mentore domaćima, ali i studente na praksu, a priključili su im se i Švicarci. Upravo su bavorski suradnici dali ideju da se cijeli dvorac postane velika restauratorska radionica - govori. Među restauratorima iz Švicarske najgorljiviji je bio prof. Erasmus Weddigen iz koji je ondje ostao godinu dana, a i kasnije se često vraćao.

Za to je iznova bio potreban veliki novac, procjena je bila 3,5 milijuna njemačkih maraka i iznova su uskočili Bavarci. Pribavili su ponude dviju bavorskih banaka za kreditno financiranje uz svega dva posto kamata, pomoglo je i resorno Ministarstvo. Garancije za kredite na sebe je preuzeo Ministarstvo financija.

- Projektirali smo restauratorsku radionicu a da nismo imali odrednice kako ona treba točno izgledati. Sve restauratorske radionice u Hrvatskoj bile su improvizacija. Kolege iz Bavorske sudjelovali su u radnom timu provođenja kontrole, ali i trošenja sredstava. Organizirali su mi posjet u 10 vrhunskih restauratorskih radionica i zavoda po Njemačkoj. Čisti svemir. Najveći šok sam doživjela u Münchenu kad su mi pokazali novi mikroskop za laboratorij koji je koštao 3,5 milijuna maraka, koliko smo mi dobili za obnovu cijelog dvorca - kaže Blanda Matica.

Dvorac Batthyany od priručne je "bolnice za umjetnine" tako postao najbolje opremljena restauratorska radionica u Hrvatskoj. Radni prostori opremljeni su svime što je potrebno i za najkompliciranije restauratorske zahvate - kontroliranim grijanjem i prozračivanjem, osiguranjem potrebne mikroklima ovlaživačima i odvlaživačima. Za ovlaživače je proveden posebni sustav koji koristi kišnicu bez kamenca, čiji su rezervoari u podrumu i kroz sustav filtera se pumpom odašilje cijevima u radne prostore, od kojih svaki ima priključak na uređaje. Radionica ima day light rasvjetu, prilagodljivost prostora za restauraciju različitih vrsta umjetnina. Ima komoru za dezinfekciju, zapremnine 600 kubika, jedinu u Hrvatskoj koja koristi dušik za ubijanje organizama u svim procesima njihova razvoja koji traje osam tjedana. Restauratorska radionica predviđena je i za edukaciju mladih restauratora koji rade na umjetninama.

U Zavodu danas radi 12 osoba, imaju i dormitorij s dva apartmana i osam soba koji služe za gostujuće restauratore. Tu je i centralni depo HRZ-a, mikroklimatski uređen, u potpunom je mraku. ✓